

М. Ю. Шнайдерман

студ. IV курсу економіко-правового факультету ОНУ імені І.І.Мечникова

спеціальність «Право»

Науковий керівник: к.ю.н., доц. А. В. Левенець

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ЄСПЛ КАТЕГОРІЇ «НЕЛЮДСЬКОГО АБО ТАКОГО, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ ПОВОДЖЕННЯ»

Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод містить заборону щодо катування, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження та покарання [1, ст. 3]. Дана норма є абсолютною, тобто не містить жодних виключень чи можливих обмежень.

Слід зазначити, що Європейський Суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) неодноразово підкреслював, що ст. 3 Конвенції не може бути предметом часткової відміни у випадку воєнних дій чи іншій надзвичайній ситуації, що загрожує національній безпеці, а також є незалежною від поведінки потерпілого та характеру вчиненого ним злочину.

Стаття 3 Конвенції включає такі три аспекти:

- заборона катування;
- заборона нелюдського або принижуючого гідність поводження;
- заборона нелюдського або принижуючого гідність покарання.

Конвенція не містить визначення або характерних ознак жодного із заявлених категорій, тому необхідно звертатися до практики ЄСПЛ, оскільки саме в ній розкриваються численні складні питання розуміння змісту конвенційних норм. Метою даної роботи є дослідження категорії «нелюдського або такого, що принижує гідність поводження», оскільки на практиці саме це право переважно порушується представниками правоохоронних органів держави-учасниці. Слід зазначити, що проблемним питанням є тлумачення даної категорії, оскільки не існує стандартів, які б допомогли вимірити конкретне поводження як «нелюдське або таке, що принижує гідність».

Так, ЄСПЛ у справі «Ireland v. United Kingdom» зазначає, що під принижуючим гідність ставленням розуміється неналежне поводження, що досягає мінімального рівня жорстокості. Звернення може бути розцінено як таке, що принижує гідність у випадках, коли викликає у жертви почуття страху, мучення або неповноцінності, здатне принизити її гідність і, можливо, зламати її фізичний і психологічний опір [2]. Оцінка мінімального рівня жорстокості є відносною і проводиться з урахуванням ряду факторів. При цьому в ході визначення неналежного поводження суд враховує кумулятивний ефект усіх факторів разом [3].

Фізичне насилля є одним із первинних ознак та основним критерієм неналежного поводження, що досягає мінімального рівня жорстокості. На практиці фізичне насилля найчастіше застосовується до осіб, що знаходяться під ватрою. Так, у справі «Balogh v. Hungary» у ході допиту один із офіцерів, які проводили допит, неодноразово бив заявника у обличчя та у ліве вухо. Через декілька днів після свого звільнення, потерпілий переніс операцію по відновленню барабанної перетинки. Суд постановив, що заподіяна травма була досить серйозною і, таким чином, становила злісне порушення ст. 3 Конвенції [4].

Умови тримання підозрюваних, обвинувачених та засуджених є важливим фактором в контексті виконання зобов'язань держави за ст. 3 Конвенції. Рівень тримання осіб повинен бути таким, що сумісний з повагою до честі та гідності особи. Умови тримання повинні передбачати адекватне забезпечення здоров'я особи, наявність індивідуального місця для сну, дотримання санітарних норм. Важливою умовою є житловий простір особи, що

тримається у місцях позбавлення волі та дотримання норми 3 кв. м особистого простору. Так, у справі «*Dougoz v. Greese*» заявника тримали у камері, що не відповідала санітарним умовам, разом із 10 іншими особами на протязі декількох місяців. У даній камері були відсутні окремі ліжка, матраци та інші предмети, необхідні для нормальної життєдіяльності людини. Суд констатував, що подібні умови тримання є нелюдськими та принижують гідність особи [5].

Ще один важливий аспект порушень за ст. 3 Конвенції – невідповідна медична допомога. Дане питання у кожному випадку ЄСПЛ розглядає індивідуально, оскільки важливою деталлю є рівень медичного обслуговування у конкретній країні. У рішенні «*Grishin v Russia*» Суд звертає увагу, що особі, яка знаходиться під вартою, неможливо надати медичне обслуговування на тому ж рівні, що і в клініках, призначених для цивільного населення. Суд звертає увагу на те, що існує обмеженість у ресурсах медичних установ в рамках пенітенціарної системи в порівнянні з ресурсами «цивільних» клінік [6].

У справі «*Kozhokar v. Russia*» Суд звертає увагу, що держава повинна забезпечити «адекватну» медичну допомогу особам, що знаходяться у місцях позбавлення волі, оскільки це є прямим обов'язком держави. Медична допомога повинна бути надана кваліфікованими співробітниками, які можуть ефективно та комплексно оцінити стан здоров'я і призначити адекватне лікування захворювання [7].

Отже, ЄСПЛ звертає увагу, що «адекватна» медична допомога передбачає наявність ефективної, своєчасної та систематичної допомоги, що повинна надаватися спеціалістами-медиками.

Забезпечення режиму та безпеки (постійні обшуки, позбавлення їжі тощо). У рішенні «*Mikadze v. Russia*» ЄСПЛ вказує, що неприйнятно до засудженого застосовувати у вигляді покарання позбавлення їжі, оголосивши його злісним порушником внутрішнього розпорядку [8]. У справі «*Preti v. the United Kingdom*» взується, що визначаючи мінімальний рівень жорстокості поводження, слід враховувати: 1) тривалість поводження, що принижує гідність та 2) фізичні та моральні наслідки для постраждалого [9].

Слід зазначити, що ставлення, яке тягне за собою моральні страждання особи, може бути прирівняне до нелюдського поводження. Так, у справі «*Ireland v. United Kingdom*» підозрюваних в тероризмі кілька годин тримали під вартою з застосуванням до них так званих «п'яти методів» допиту. Зокрема, їх змушували стояти, тримаючи руки і ноги нарізно, піднявши руки над головою, позбавляли їжі, сну, піддавали впливу шуму і змушували носити на голові чорний ковпак, що закриває обличчя. Суд постановив, що ці «п'ять методів»,

які застосовувалися в поєднанні і протягом тривалого часу, заподіяли цим особам сильні фізичні і психологічні страждання, а також викликали у них гострі порушення психіки в ході допитів [2].

Виходячи з практики ЄСПЛ, моральні страждання може зазнавати не лише особа, воля якої обмежується, а також і її родичі. Подібна позиція передбачає, що держава несе відповідальність не лише за особу, яка знаходиться від вартою або є зниклою, а й за її родичів, що пережили моральні страждання через цей факт. Так, у справі «Gongadze v. Ukraine» Суд констатував порушення ст. 3 Конвенції з боку правоохоронних органів відносно дружини (заявниці) зниклого журналіста Георгія Гонгадзе. Суд вказує, що чоловік заявниці зник у вересні 2000 р., а тільки у березні 2003 р. вона отримала обґрунтовану інформацію, що тіло, знайдене у 2000 р., належало її чоловікові. Державні органи відмовлялись надавати заявниці повний доступ до матеріалів справи на протязі п'яти років. Тільки у серні 2005 р. заявниця отримала доступ до усіх матеріалів справи. ЄСПЛ констатував, що манера, у якій представники влади спілкувались з заявницею та розглядали її клопотання, є прямим порушенням ст. 3, оскільки задавало родині зниклого моральних страждань, що прирівнюється до поведження, що принижує честь і гідність особи [10].

Отже, категорія «нелюдського або такого, що принижує гідність поведження» є багатогранною та проблемною категорією. Аналіз практики Європейського суду з прав людини вказує, що дана категорія включає заборону фізичного насилля, морального тиску на особу та її родичів, обов'язкове дотримання побутових норм тримання осіб під вартою та надання «адекватної» медичної допомоги закладах пенітенціарної системи. Недотримання з боку державних органів вищевказаного принципу не лише негативно впливає на імідж держави на міжнародній арені, а також завдає «удару» по державному бюджету у вигляді необхідності сплачувати мільйони гривень справедливою сатисфакції постраждалим.

Список використаної літератури

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : Міжнародний договір Ради Європи від 04.11.1950. URL: <https://rada.gov.ua> (дата звернення: 10.03.2020).
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ireland v. United Kingdom» від 18.01.1978 за заявою № 5310/71. URL: <https://www.echr.coe.int> (дата звернення: 10.03.2020).
3. Рішення Європейського суду з прав людини «Shuvalov v. Russia» від 12.04.2012 за заявою № 38047/04. URL: <https://www.echr.coe.int> (дата звернення: 10.03.2020).

4. Рішення Європейського суду з прав людини «Balogh v. Hungary» від 20.07.2004 за заявою № 47940/99. URL: <https://www.echr.coe.int> (дата звернення: 10.03.2020).
5. Рішення Європейського суду з прав людини «Dougoz v. Greece» від 03.03.2001 за заявою № 40907/98. URL: <https://www.echr.coe.int> (дата звернення: 10.03.2020).
6. Рішення Європейського суду з прав людини «Grishin v. Russia» від 24.07.2012 за заявою № 14807/08. URL: <https://www.echr.coe.int> (дата звернення: 11.03.2020).
7. Рішення Європейського суду з прав людини «Kozhokar v. Russia» від 16.12.2010 за заявою № 33099/08. URL: <https://www.echr.coe.int> (дата звернення: 11.03.2020).
8. Рішення Європейського суду з прав людини «Mikadze v. Russia» від 07.06.2007 за заявою № 52697/99. URL: <https://www.echr.coe.int> (дата звернення: 11.03.2020).
9. Рішення Європейського суду з прав людини «Preti v. United Kingdom» від 29.04.2002 за заявою № 2346/02. URL: <https://www.echr.coe.int> (дата звернення: 11.03.2020).
10. Рішення Європейського суду з прав людини «Gongadze v. Ukraine» від 08.11.2005 за заявою № 34056/02. URL: <https://www.echr.coe.int> (дата звернення: 11.03.2020).